

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIğI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

25.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

28 MAYIS – 01 HAZİRAN 2007
ÇANAKKALE

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3112-1
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 125-1

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Dr. Fahriye BAYRAM

Dr. Adil ZME

Birnur KORAL

Kapak ve Uygulama

Suna HKENEK

ISBN: 978-975-17-3315-3

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotođrafı: *Ulrike MUSS*

(Amber From The Artemision At Ephesus In The Museums Of
İstanbul And Selçuk/Ephesus)

Not :Bildiriler, sahiplerinden geldiği Őekliyle ve geliŐ sırasına göre yayımlanmıŐtır.
Kitapta yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIğI
DÖSİMM BASİMEVİ
ANKARA-2008

İÇİNDEKİLER

Mustafa ŞAHİN, Serkan GÜNDÜZ, Erdoğan ASLAN Myndos Sualtı Araştırmaları 2006.....	1
Mustafa ŞAHİN, Doğan YAVAŞ, Recep OKÇU, Derya ŞAHİN İzmit Yüzev Araştırması 2006.....	11
Asuman BALDIRAN 2005 Yılı Taşkent (Konya) Yüzev Araştırması.....	27
Güngör KARAUĞUZ Zonguldak İli ve İlçeleri Yüzev Araştırması 2006.....	43
Güngör KARAUĞUZ Karadeniz Ereğlisi ve Amasra Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Bazı Eserler Hakkında.....	55
Necmi KARUL Aktopraklık 2004–2006 Yılı Çalışmaları Genel Bir Değerlendirme.....	65
Turgut H. ZEYREK Besni (Adıyaman) Yüzev Araştırması 2006.....	79
Oktay BELLİ 2006 Yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde Urartu Baraj, Gölet ve Sulama Kanallarının Araştırılması.....	87
Ümit AYDINOĞLU Erdenli ve Silifke Arasında Kentleşme ve Tarımsal Organizasyon Araştırması 2006.....	105
Serra DURUGÖNÜL, Murat DURUKAN, Ercan AŞKIN, Erkan ALKAÇ, Deniz KAPLAN, Hatice KÖRSULU 2006 Yılı Korykos (Kızkalesi) Yüzev Araştırması.....	115
Thomas CORSTEN Kıbyra 2006.....	125
Martin SEYER Die Kampagne 2006 – Forschungen Zum “Corpus Der Lykischen Sprachdenkmäler”.....	133
Halil Hamdi EKİZ Etiyokuşu İdölleri ve Karayavşan İdölleri.....	147
Ayşe AYDIN Anamur Müzesi'nde Bulunan Erken Hıristiyanlık–Bizans Dönemi Taş Eserleri.....	159

Ender VARINLIOĞLU Karia'da 2006 Yılı Yüzey Araştırması	171
Gülriiz KOZBE Şırnak İli Yüzey Araştırmaları, 2006.....	175
Rainer M. CZICHON Oymaağaç-Vezirköprü Yüzey Araştırması 2006.....	187
Aynur ÖZFİRAT Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2006	197
Eugenio RUSSO The Ionic Impost Capitals of The Church of St. John In Ephesus.....	221
Hasan BAHAR Konya-Karaman Yüzey Araştırmaları 2006	235
Kaan İREN 2007 Yılı İlk Çağ Kenti İdyma ve Çevresi Arkeolojik Yüzey Araştırması.....	255
Fahriye BAYRAM, Turgay YAZAR Artvin, Erzurum, Ardahan İli ve İlçelerinde Gürcü Mimarisi Yüzey Araştırması 2006	263
Serdar AYBEK, Ali Kazım ÖZ Apollonia Ad Rhyndacum (Gölyazı) ve Ulubat Gölü Çevresi Yüzey Araştırması 2006 Yılı Raporu	285
Nevzat ÇEVİK, İsa KIZGUT, Max KUNZE, Süleyman BULUT 2006 Yılı Beydağları Yüzey Araştırmaları	299
Fusun TÜLEK Osmaniye İli ve İlçelerinde Arkeolojik Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışması	305
Marie-France AUZÉPY Survey of The Byzantine Monasteries On The South Coast of The Sea of Marmara (29.08.2005-09.09.2005)	327
K. Aslıhan YENER Amik Vadisi Bölgesel Projesi 2006 Yılı Yüzey Araştırmaları	341
Zeynep ÇİZMELİ ÖĞÜN Çorum Müzesi'nde Bulunan Sikke ve Cam Buluntular.....	349
Bülent İPLİKÇİOĞLU Doğu Likya'da Epigrafya Araştırmaları 2006	355
Winfried HELD, Gonca CANKARDAŞ ŞENOL, Ahmet Kaan ŞENOL 2006 Yılı Bybassos Araştırması.....	365
Sema DOĞAN Alanya ve Çevresinde Bizans Araştırmaları 2006.....	381

VAN, AĞRI ve İĞDIR İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2006

Aynur ÖZFIRAT*

Doğu Anadolu'nun doğu ucunda 1995 yılından beri sürdürdüğümüz yüzey araştırmalarına 2006 yılında da devam edilmiştir. Çalışmalarımız Iğdır İli Merkez ve Aralık, Ağrı İli Merkez, Doğubayazıt, Diyadin, Eleşkirt ve Patnos, Van İli Merkez, Gürpınar, Edremit, Saray, Özalp, Çaldıran, Muradiye ve Erciş ilçeleri sınırları içinde gerçekleştirilmiştir (Harita; Çizim: 1)¹.

Araştırmamızda yeni merkezlerin yanı sıra, 1956 yılında Ch. Burney tarafından incelenmiş ören yerleri de ele alınmış ve ören yerlerinin son durumları gözlenmiştir. 2006 yılında çalıştığımız 42 merkeze ek olarak daha önceki yıllarda incelediğimiz Çetenli, Ömerağa, Siyahtaş, Zali, Kümbet, Çavuşbaşı ve Abide Tepe/Çaldıran Kalesi son etütler için yeniden ziyaret edilmiştir. Araştırmamızda rastladığımız en erken dönem Geç Kalkolitik'tir ve bölge -Orta Tunç Çağındaki ıssızlaşma dışında- Geç Demir Çağına değin kesintisiz iskân edilmiştir.

Geç Kalkolitik Çağ (ykl. M. Ö. 3750-3400)

Bu döneme ait malzemeye üç merkezde rastladık: Ağrı Dağı'nın Iğdır Ovası'na uzanan alçak lav tepeleri üzerindeki Deliktaş (I73/13)² ve Lanetlitepe (I73/14) ile Gürpınar Ovası'ndaki Otbiçer Höyüğü (P70/9)³.

Deliktaş ve Lanetlitepe bu dönem için dikkat çekici merkezlerdir. Kalkolitik Çağ malzemesi kayalık tepeler üzerine kurulu birer Demir Çağı kalesi ile eteklerinden gelmektedir. Çanak çömleklere göre özellikle Deliktaş'ın Iğdır Ovası/Aras vadisinde

* Doç. Dr. Aynur ÖZFIRAT, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampus 65080-Van/TÜRKİYE aynurozfiirat@yahoo.com

1 Araştırmamız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (2002-FED-093), Türk Tarih Kurumu ile TÜBİTAK (SBB-105K063) proje destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Tüm bu kurumlara, araştırmamızda Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan Arkeolog Sema Dayan'a ve ekip üyelerine teşekkür ederim.

2 Daha önce A. Ceylan tarafından incelenmiş bu merkez İlk Tunç ve Demir Çağına tarihlendirilmiştir, Ceylan 2004: 268-269.

3 Otbiçer Höyüğü Ch. Burney'in araştırmasında köyün eski adıyla İremir I olarak isimlendirilmiş, İlk Tunç Çağı ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. I; Burney 1958: 178; Russell 1980: No: 204.

önemli bir merkez olduğu düşünülebilir. Otbiçer Höyüğü'nde ise az sayıda çanak çömlek bulunmuştur.

Geç Kalkolitik Dönem çanak çömleği form olarak çoğunlukla dışa açık basit ağız kenarlı derince çanaklar, dik boyunlu ve yuvarlak gövdeli çömlekler (Resim: 1) ve hafif dışa çekik ağızlı alçak boyunlu çömleklerden (Resim: 2) oluşur. Krem astarlı (Resim: 1), kahve-kiremit ve gri (Resim: 2) olmak üzere üç mal grubuna ayrılırlar. Kahve-kiremit ve gri mal hamurlarının renginde astarlı, kaba kum ve bitki katkılı, orta veya kötü pişirilmişlerdir. El yapımı bu parçaların yüzeyinde bitki katkı izleri yoğundur. Krem astarlı malın özellikleri aynıdır, kahve-kiremit hamurun üzerindeki krem astarlarıyla diğer mal gruplarından ayrılırlar. Krem astarlı malın içinde bir gövde parçası kiremit renkte boya bantlarla bezelidir. Bu parçalar Amuq E-F türü çanak çömlekle benzerdir.

İlk Tunç Çağı (ykl. M. Ö. 3400-2300/2200)

İlk Tunç Çağı merkezleri şunlardır: Saray ilçe merkezinde Şehitlik/Usibiti (O73/2)⁴, Karasu vadisinde Aşağı Mollahasan (O72/5)⁵, Gürpınar/Otbiçer (P70/9), Çaldıran ovasında Boztepe (M73/4) ve Umuttepe (M73/6)⁶, Patnos'ta Giriktepe (M68/2)⁷ ve Zali (M69/11)⁸, Eleşkirt düzlüğünde Sadaklı (I68/2)⁹ ve Yığıntepe (I68/1)¹⁰, Aras vadisinde Küllütepe (H70/3)¹¹, Doğubayazıt'ta Çetenli (L73/6)¹² höyükleri ile Çaldıran Ovası'nda Hacı Hatun (M73/3) ve Şehitlik (M72/6) kale tipi yerleşmeleri.

4 Ch. Burney'in araştırmasında Urartu Dönemine tarihlenen ve Saray olarak isimlendirilmiş merkez burası olmalıdır, Burney 1957: Fig. I; Russell 1980: No: 228.

5 Aşağı Mollahasan Höyüğü Ch. Burney tarafından belirlenmiş, İlk Tunç Çağı ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Burney 1958: 178; Russell 1980: No: 226.

6 Umuttepe yerleşimini Ch. Burney, köyün eski adıyla Sint II olarak adlandırmış ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. I; Russell 1980: No: 216.

7 K. Balkan (1964) höyüğün üzerindeki Urartu yapısında kazı yapmıştır.

8 Marro ve Özfirat 2005: 326-327; Özfirat ve Marro (baskıda).

9 Sadaklı Höyüğü Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve İlk Tunç Çağına tarihlenmiştir, Burney 1958: 187; Russell 1980: No: 316.

10 Yığıntepe Höyüğü Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve İlk Tunç Çağına tarihlenmiştir, Burney 1958: 187; Russell 1980: No: 314.

11 Daha önce A. Ceylan (2004: 268) tarafından incelenen höyük İlk Tunç ve Demir Çağına tarihlenmiştir.

12 Marro ve Özfirat 2005: 322-333; Özfirat ve Marro (baskıda).

Hacı Hatun¹³ ve Şehitlik yüksek bir kayalık tepede kale tipi yerleşmelerdir. Bunlardan ilki Geç Demir Çağına değin kullanılmıştır ve görünen mimari Demir Çağı özellikleri içerir. İlk Tunç Çağında bir kale olarak kullanılıp kullanılmadığı konusu açık değildir. Ovanın kuzeybatısında, Tendürek lav akıntıları üzerindeki Şehitlik ise yalnızca İlk Tunç Çağında iskân görmüştür (Resim: 3). Buradan, tek parça Orta Tunç Çağı hariç, bol sayıda İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçası topladık. Dikdörtgen planlı kale, yarı işlenmiş küçük taşlardan yapılmıştır. Çevre duvarı kuzeydoğuda 150 m., güneyde 50 m. uzunluğundadır, kalınlık 2.50 m.dir. İçte dikdörtgen ve kare planlı mekân izleri görülmektedir.

Bu döneme ait diğer dikkat çekici merkezler Giriktepe, Zali, Aşağı Mollahasan, Umuttepe, Boztepe¹⁴ ve Çetenli höyükleridir. Bunlardan, Çaldıran Ovası'nın doğu sınırındaki Boztepe tek dönemlik yerleşimi ve fazla sayıdaki buluntusuyla, Şehitlik Kalesi'nden sonra, İlk Tunç Çağı için en fazla bilgi edinebildiğimiz ikinci merkezdir. Şimdilik ön çalışma sürdürülmüş olmakla birlikte bu dönem tüm evreleriyle temsil edilmiş görünmektedir. Son derece özenle yapılmış parçalar topladığımız bu höyükte ayrıca az sayıda Erken ve Orta Demir Çağı çanak çömleği de ele geçirdik.

Araştırma alanımızda İlk Tunç Çağı, Kura-Aras çanak çömleğiyle temsil edilir. Dört mal grubu belirlenmiştir: Siyah-gri açkılı (Çizim: 2), kahve-kiremit açkılı, çift renkli (Çizim: 3) ve krem astarlı mal. Siyah-gri ve kahve-kiremit açkılı mal, hamurunun renginde astarlı, kaba ya da orta kum katkılı, büyük oranda kötü pişirilmiş, açkılı ve el yapımıdır. Çift renkli mal olarak ayırdığımız grup aynı özelliklere sahiptir aradaki fark siyah görünümlü kapların boyun ve ağız kısımlarının kiremit ya da krem olmak üzere fırınlama nedeniyle farklı renkte olmasıdır. Krem astarlı mal grubu diğerlerine oranla son derece az sayıda bulunmuştur. Form olarak çömleklere dik ağızlı uzun boyunlu ve oval gövdeli ya da kapalı ağızlı ve yuvarlak gövdeliler, çanaklarda ise basit ve açık ağızlılar ile ağız kenarı çekik yuvarlak gövdeliler hâkimdir. Bezemeli parça sayısı oldukça fazladır. Kura-Aras çanak çömleği bezeme türleri neredeyse tüm repertuarıyla temsil edilir, kazıma, baskı ve yivlerle yapılmış geometrik desenler, konsantrik halkalar, spiraller, ip delikli ya da deliksiz tutamaklar ve Nahçıvan kulpları görülür.

13 Hacı Hatun Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: 53; Russell 1980: No: 217.

14 Boztepe Höyüğü Ch. Burney'in araştırmasında köyün adıyla Zülfübulak olarak isimlendirilmiş, İlk Tunç Çağı ve M. Ö. 1. binyıla tarihlenmiştir, Burney 1958: 171-172, 178-187; Russell 1980: No: 214.

Orta Tunç Çağı (ykl. M. Ö. 2300/2200-1400/1300)

Bu döneme ait son derece az buluntu veren merkezler şunlardır: Tuzluca Hasankent Kurganı (I71/1), Iğdır Ovası Deliktaş (I73/13), Çaldıran Ovası Yukarı Mutlu (M72/6), Şehitlik (M72/6) ve Hacı Hatun (M73/3) kaleleri ile Saray Şehitlik/Usibiti (O73/2) Höyüğü.

Hasankent Kurganı'nda çanak çömlek bulunmamıştır; ancak yapısal özellikleri ve bölgedeki çok sayıda Orta Tunç ve Demir Çağı kurganıyla karşılaştırma sonucunda şimdilik bu dönem içinde değerlendirmenin uygun olacağı kanısındayız. Kurgan aynı adlı köyün kuzeybatısındaki düzlükte, 9 m. yüksekliğinde, 34 m. taban ve 7 m. zirve çapındadır. Yığma tepesi küçük işlenmemiş taşlardanır. Tahrip edilmiş zirve ve kuzeybatı kenarında kaçak kazılar sonucunda oluşmuş çukurlar vardır.

Orta Tunç Çağı çanak çömleği iki mal grubuna ayrılır: Kahve-kiremit, siyah açkılılar. Hepsi çarkta yapılmış bu parçalar, genellikle orta kum katkılı, orta pişirilmiş ve açkılıdır. Bu dönem çanak çömleğinde açık parlak değildir. Boya bezemeli parçalar kahve-kiremit mal grubuna girer, üzerlerindeki boya bezemenin dışında mal olarak farkları yoktur. Boya bezemeliler monokrom (kiremit astar üzerine siyah ya da koyu kahve) ve polikrom (krem astar üzerine kiremit-siyah boya bezeme) (Resim: 4) türdedir. Form olarak ağız kenarları yivli yuvarlak gövdeli alçak boyunlu çömlekler ile keskin karınlı çanaklar hakimdir. Boyalı parçalar bantlar ve dalgalı hatlarla bezelidir.

Son Tunç/Erken Demir Çağı (ykl. M. Ö. 1400/1300-900)

İncelenen Son Tunç/Erken Demir Çağı merkezleri şunlardır: Patnos Bağdışan (M68/3) ve Zalı (M69/11), Saray Şehitlik/Usibiti (O73/2), Özalp Aşağı Mollahasan (O72/5), Gürpınar Otbiçer (P70/9) ve Çaldıran Boztepe (M73/4) höyükleri; Tuzluca Kalaca (I70/3), Doğubayazıt Çetenli (L73/6) ve Ömerağa (K73/1)¹⁵, Patnos'un güneyinde Dedeli (M69/13), Süphan Dağı'nın kuzeydoğu eteğinde Dizginkale (N68/1), Van Gölü'nün kuzey sahilinde Zinarizer (N69/8) ve Mino (N69/7), Çaldıran Ovası'nda Yukarı Mutlu, Hacı Hatun (M73/3), Çavuşbaşı¹⁶ ve Abide

15 Marro ve Özfırat 2003: 395-396; Özfırat ve Marro 2004: 20.

16 Özfırat (baskıda); 2007.

Tepe/Çaldıran¹⁷, Dorutay Eski Karakol kaleleri (N73/1)¹⁸ ile Özalp Su Deposu (O73/1), Çaldıran Kümbet (M73/1)¹⁹ ve Van Gölü'nün doğusunda Siyahtaş (O70/5)²⁰ nekropollerini.

Höyüklerden sınırlı sayıda malzeme ele geçirilmiştir. Kale ve nekropoller ise bu dönemde çok daha yoğun iskân edilmiş görünür. Kaleler Orta Demir Çağı ve bazen Geç Demir Çağında da kullanılmış olduğundan mimaride kesin tarihlendirme yapmak zordur. Bölgede Urartu Krallığı tarafından yeni inşa edilen kaleler dışında mimaride genellikle yerel özellikler devam etmiştir. Kaleler küçük ya da büyük düzlüklere hâkim kayalık tepelere inşa edilmiştir, eteklerinde nekropoller yer alır. Yarı işlenmiş ya da işlenmemiş orta boy taşlardan yapılmış savunma duvarlarıyla çevrilidirler.

Bu türde kalelerden en dikkat çekici olanı Kalaca Tuzluca'nın batısında dağlık bir alanda yer alır²¹. Burada hiç çanak çömlek bulamadık; ancak mimari özellikleri bölgede çok sayıda karşılaştığımız Son Tunç/Erken Demir Çağı kaleleri ile yakın benzerlik gösterir. Dikdörtgen planlı kalenin çevre duvarı 85.50 m. uzunluğundadır, kuzeybatıda genişlik 21 m. kadardır, kalınlık 3 m.dir. Orta boy yarı işlenmiş taşlardan yapılmış sur bazı yerlerde 1 m.ye kadar korunmuştur. İçte, bazıları izlenebilen dikdörtgen planlı mekânlar yer alır; iç duvar kalınlıkları 1.50 m. kadardır.

Dedeli Kalesi ve Nekropolü Patnos'un güneyindedir. Dedeli Beldesi'nin kuzeybatısındaki yüksek kayalık tepedeki kale ve eteğindeki nekropolden oluşur. Kale ilk kez B. Ögün tarafından belirlenmiş ve buradaki tahrip edilmiş bazı Urartu mezarlarında kazı yapılmıştır²². V. Sevin ise etekteki Urartu mezarlarını incelemiştir²³. Dikdörtgen planlı ve destek çıkıntılı sur yarı işlenmiş orta boy taşlardan yapılmıştır. Çevre duvarının uzunluğu 85 m. (kuzeybatı), genişliği kuzeydoğuda 30.50 m., güneybatıda 25.50 m., kalınlığı 2.40 m.dir. Güneydoğu yönü çok diktir ve bu yönde duvar izlenememektedir. Üzerinde kaçak kazı çukurları

17 Özfirat (baskıda); 2007.

18 Eski Karakol Ch. Burney'in araştırmasında köyün eski adı olan Taşrumi olarak isimlendirilmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. I; Russell 1980: No: 230.

19 Marro ve Özfirat 2003: 395-396; Özfirat ve Marro 2004: 20.

20 Özfirat (baskıda); 2007: 145-148.

21 Kalaca Kalesi daha önce A. Ceylan (2005: 196) tarafından incelenmiş, İlk Tunç Çağı ve Erken Demir Çağına tarihlenmiştir.

22 Ögün 1976: 6-10; 1978a: 64, 66; 1978b; 646, 663-671; 1982: 219-220; 1984a: 60-61; 1984c: 68.

23 Sevin 1986: 157, Lev. I/2.

nedeniyle tahribat vardır. Nekropol kalenin batı ve kuzey eteklerindedir. Burada önceden incelenen Urartu türü oda mezarların yanında tek kişilik dikdörtgen planlı taş örgü mezarlar saptanmıştır. Kaçak kazılarla tahrip edilmiş mezarlardan birinin boyutları 2.00x0.90 m.dir. Ayrıca kalenin batısındaki yüksek bir tepede tek bir kurgan yer alır. Kurganın yığma tepesi küçük işlenmemiş taşlardan yapılmıştır ve iç içe 10 ve 6 m. çaplarında iki taş sırasıyla çevrilidir. İkinci sıranın içinde iri kapak taşlarıyla örtülmüş taş sandık mezar vardır. Kurgan kaçak kazıyla tahrip edilmiştir. Çanak çömlek malzeme bulunmamış olmakla birlikte yapısal özellikleri ve hemen kuzeydoğusundaki kale nedeniyle Erken/Orta Demir Çağına ait olmalıdır.

Bu dönem için önemli görünen bir diğer merkez olan Yukarı Mutlu, sitadel ve eteğindeki aşağı şehirle oldukça geniş bir alanı kaplar. Çaldıran Ovası'nın kuzeybatı ucunda Tendürek lav tepeleri üzerinde yer alır. Sitadelin eteğinde oldukça geniş alan kaplayan aşağı kent lav tepeleri ve aralarındaki düzlüklere yayılmıştır. Modern köy büyük çapta aşağı kentin ve köylülerin ifadelerinden anlaşıldığına göre tamamen nekropolün üzerinde yer almaktadır. Dikdörtgen planlı kale yarı işlenmiş taşlardan ve duvarları 2 m. yüksekliğe kadar korunmuştur (Resim: 5). Kuzey duvarı 15 m., güney duvarı 20 m., batı duvarı 45 m. ve doğu duvarı 50 m. uzunluğundadır, kalınlık 2.80 m.dir. Dikdörtgen planlı iç mekânların duvar kalınlığı 1.30 m.dir. Aşağı kent sitadelle aynı mimari karakterdedir. Daha fazla tahrip edilmiş olmakla birlikte çeşitli boyutlarda kare ve dikdörtgen planlı mekânlara sahip olduğu belirgindir. Köylülerce verilen Orta Tunç Çağına ait 2 adet tüm çanak, ifadelere göre köyün altında olması gereken nekropolden çıkarılmıştır.

Van Gölü'nün kuzey sahilinde Erciş'in batısında yüksek bir tepe üzerindeki Zınarizer Kalesi ise oldukça büyük boyutludur (Resim: 6). Dikdörtgen planlıdır ve içinde bazıları izlenebilen kare ve dikdörtgen planlı mekânlar yer alır. Yarı işlenmiş orta boy taşlardan inşa edilmiş 250x40 m. boyutlarındaki çevre duvarının kalınlığı 2.40 m.dir.

Belirlemelerimize göre bu döneme ait nekropollerde üç tür mezar vardır: Alçak yığma tepelere sahip kurganlar, dikdörtgen planlı tek kişilik taş örgü ve çok sayıda kişinin gömülü bulunduğu oda mezarlar. Ağrı-Iğdır bölgesinde kurgan geleneği hâkimdir. Yığma tepelerin altında tek kişilik taş örgü ya da çok kişinin gömülü olduğu oda mezarlar yer alır. Van Gölü havzasında yığma tepeli oda mezarlara rastlanmaz. Oldukça yoğun bir tahribatin yapıldığı bu büyük mezarlıklar içinde Ağrı-Iğdır yöresindeki Ömerağa alçak kurganlarında, işlenmemiş küçük taşlardan oldukça alçak yığma tepelerin altında tek kişilik mezarlar vardır. Dikdörtgen planlı mezarlar iki-üç sıralı taş örgü duvarlarla çevrilidir; üzerleri ortalama iki ile

dört arasında iri kapak taşlarıyla örtülmüştür. Çetenli'de ise çok sayıda kişinin gömüldüğü oda mezarlı kurganlar yer alır. Van Gölü havzasında Siyahtaş'takiler gibi çok sayıda kişinin gömüldüğü kapak taşlı oda mezarlar görülür. Dedeli Kalesi yanındaki kurgan Van Gölü havzasında çok ender olan kurgan türü gömü geleneğine bir örnektir. Yüksek bir tepede tek başına yükselmesi özel bir konumu olduğuna işaret ediyor olmalıdır.

Van Gölü havzasında doğu kısımda Son Tunç/Erken Demir Çağını temsil eden pembe-devetüyü mal grubu pembe, kahve, kızıl kiremit hamurlu, hamurunun renginde astarlı, ince-orta kum katkılı, açık-sız ya da hafif açkılı ve çark yapımıdır. Kapların yüzeylerinde pişme nedeniyle oluşmuş alacalı renklere sıklıkla rastlanır. Form olarak çanaklar ve küçük boyutlu çömlekler hâkimdir. Çanaklar büyük çoğunlukla basit ağız kenarlı ve kapalı ağızlıdır, gövdeleri küresel veya keskin karınlılar olarak ikiye ayrılır. Çömlekler genelde alçak boyunlu ve yuvarlak gövdelidir. Bu mal grubunda bezeme tek düzedir, yivler ve aralarındaki kazıma tekniğinde yapılmış üçgen ve çentik dizileri ile dalgalı hatlar oldukça sık kullanılmıştır. Özellikle çanaklarda karın kısmının üzerinde görülen yiv sıraları ve çömleklerde ağız kenarının içinde ya da dışındaki yivler bu mal grubu için tipiktir.

İkinci çanak çömlek grubu kahve-kiremit maldır (Çizim: 4, 5). Van Gölü havzasının kuzeyinde Erciş-Patnos-Çaldıran yöresinde pembe-devetüyü mal, yerini büyük çapta kahve-kiremit mallara bırakmıştır. Bu parçalar kahve-kiremit renkte hamurlu, hamurunun renginde astarlı ve açkılıdır. Çoğunlukla ince-orta kum katkılı ve orta pişirilmişlerdir. Form ve bezeme genel özellikleriyle pembe-devetüyü malla aynıdır. Bu mal grubu bölgede Orta Demir Çağında da yoğun kullanım gördüğünden her iki dönemi ayırmak, bazı formlar ve üçgen sıraları gibi bazı bezemeler dışında, zordur. Biçimsel olarak pembe-devetüyü malla yakın özellikler gösterenleri Erken Demir Çağı içinde değerlendirmek şimdiki verilerle daha doğru görünmektedir.

Üçüncü mal grubunu kiremit astarlılar oluşturur. Bu mal Van Gölü havzasında Son Tunç/Erken Demir Çağının son ve Orta Demir Çağına geçiş evresine aittir. Çoğunlukla kahve-kiremit hamurlu, ince ve orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı ve çark yapımıdır. Urartu Dönemindekilerle benzer olmamakla birlikte teknik ve görünüm olarak daha farklı kalın bir koyu kiremit renkte astara sahiptirler. Çanaklarda basit ve çekik ağız kenarlı keskin karınlılar, çömleklerde alçak boyunlu ve yuvarlak gövdeliler sıklıkla görülen formlardır.

Ağrı-Iğdır bölgesi bu dönem çanak çömleği mal olarak Van Gölü havzasından çok farklı özellikler gösterir. Bu yörenin gri-siyah açkılı malları Son Tunç/Erken Demir Çağında tüm Güney Kafkasya'ya yayılmış bulunan gri-siyah açkılı malla tam bir paralellik içindedir. Kiremit astarlı ve kahve-kiremit yok denecek kadar azdır. Gri-Siyah açkılı parçalar form ve bezeme olarak pembe-devetüyü malla yakın özellikler gösterirler. Ancak derin oluklarla yapılmış bezemeler ve parlak açkı bu mal grubunun özelliğidir.

Orta Demir Çağı/Urartu (M. Ö. 900- ykl. 600)

Orta Demir Çağı çanak çömleğine, Hasankent kurganı ve Kalaca Kalesi dışında, incelediğimiz tüm ören yerlerinde rastlanmıştır. Yukarıdakilere ek olarak bu döneme ait merkezler şunlardır: Diyadin/Guc (K71/3), Muradiye/Gümüştepe (M72/4)²⁴, Gürpınar/ Hamurkesen (P71/3) yerleşimleri; Saray/ Yeşilaliç I (P73/2), Çaldıran/Soğuksu (M73/2) ve Umuttepe (M73/5)²⁵, Van il merkezinin hemen kuzeyinde Kavuncu (O70/10) kaleleri ve Doğubayazıt'taki Şehittepe Kurganı (K72/18).

Son Tunç/Erken Demir Çağı ve Orta Demir Çağı çanak çömleğini birlikte bulduğumuz yerel karakterli kaleler ve K. Balkan tarafından kazı yapılmış olan Giriktepe Höyüğü'ndeki Urartu yapısı dışında²⁶, Lanetlitepe, Yeşilaliç I ve Kavuncu kaleleri ile Bağdıran Höyüğü ve Hamurkesen mezarı Urartu özellikleri gösteren mimariye sahiptir. Daha önce Sevin ve Belli tarafından incelenen Yeşilaliç I²⁷ ile Kavuncu²⁸ kalelerinde ise yalnızca sur temel yataklarına ait izler kalabilmiştir. Gürpınar ovasının doğu ucundaki Hamurkesen mezarı aynı isimli köyün girişinde Zerneke ve Hırıs Deresi'nin birleştiği noktadaki kayalık tepenin batı eteğindedir (Resim: 7). Olasılıkla tepenin üzerindeki Orta Demir Çağı yerleşimine ait mezar dromoslu ve tek odalıdır. Dikdörtgen planlı dromos 1.00x 2.30x 2.60 m. boyutlarındadır. Buradan 0.80 m. genişliğinde, 0.60 m. kalınlığında, 1.30 m. yüksekliğindeki bir geçitle mezar odasına girilir. Oda 2.30x1.70 m. boyutlarında ve 1.50 m. kadar yüksekliğindedir; doğu köşesinde 1.00 m. genişlik ve 1.50 m. yüksekliğinde bir kısım içe doğru 5 cm. kazıldıktan sonra düzeltilerek bırakılmıştır.

24 Gümüştepe yerleşimi Ch. Burney tarafından belirlenmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Russell 1980: No: 220.

25 Umuttepe Kalesi Ch. Burney'in araştırmasında köyün eski adıyla Sint I olarak isimlendirilmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Russell 1980: No: 215.

26 Balkan 1964

27 Sevin ve Belli 1976-1977.

28 Belli 1985: 166-177.

Lanetlitepe Kalesi Ağrı Dağı'nın İğdir Ovası'nda lav tepesi üzerinde yer alır. Dikdörtgen planlıdır ve duvarları yarı işlenmiş iri taşlarla yapılmıştır. Çevre duvarının uzunluğu 61. m., genişliği 26 m., duvar kalınlığı ise 2.70 m.dir. İçte görülebilen bazı mekân duvarlarının kalınlığı 1.60 m.dir.

Lanetlitepe'nin çok yakınındaki Deliktaş ilginç yapısıyla dikkat çekicidir. Burada orta boy yarı işlenmiş taşlardan yapılmış 85 m. uzunluğunda ve 3 m. kalınlığında bir duvar adeta içindeki alçak kurganları çevirir. Bu nedenle yerleşimin niteliği tam olarak anlaşılammıştır. Olasılıkla bir kaleden çok çevre duvarlarıyla kuşatılmış alçak kurganlardan oluşan bir nekropoldür. Geç Kalkolitik Çağda bir yerleşim, Orta Demir Çağında bir nekropol olduğu düşünülebilir. Mezarlarda kaçak kazılar nedeniyle yoğun tahribat vardır. Kaçak kazı çukurlarından anlaşılabilirdiği kadarıyla alçak yığma tepelerin altındaki mezarlar kapak taşlarıyla örtülü tek kişilik taş örgü türündedir.

Dizginkale'de Erken Demir Çağına ait çanak çömlek bulunmakla birlikte Orta Demir Çağında daha yoğun iskân edilmiş görünür²⁹. Aynı isimli köyün güneybatısındaki yüksek kayalık tepe üzerindedir. Topografyaya göre şekillenmiş ve bazı duvarları dışında korunmamış olduğundan planı tam olarak belirgin değildir. Ykl. 130x80 m. boyutlarındaki çevre duvarının kalınlığı 3.30 m.dir. Doğu, batı ve güney yönlerinde duvarlar kısmen izlenebilmektedir.

Bağdıışan Höyüğü Patnos ilçe merkezindedir. Bağdıışan Deresi'nin sağ kıyısında ykl. 700 m.lik bir alanı kaplayan yerleşim ykl. 10 m. yüksekliğindedir. Oldukça büyük boyutlu bu höyük, üzerinde inşa edilen evler nedeniyle çok yoğun tahrip görmüştür. Bazı çukurlarda ykl. 2.50 m. kalınlığında Urartu duvarlarına ait kalıntılar görülebilmektedir. Boyutları, topladığımız çanak çömleklerin çeşitliliği, mimari kalıntılar ve Aznavurtepe'nin aşağısındaki konumu nedeniyle bölge için önemli bir merkez görünümündedir.

Şehittepe Kurganı Doğubayazıt'ta Balık Gölü yolu üzerinde alçak kayalık tepe üzerindedir. Yığma tepesi küçük işlenmemiş taşlardan yapılmıştır. Dikdörtgen planlı, 40x15 m. boyutlarında, 2 m. kalınlığında bir duvarla çevrilmiştir. Yığma tepenin altındaki mezar konusunda herhangi bir bilgi edinemedik.

Orta Demir Çağı çanak çömleğinin en büyük grubunu kahve-kiremit mal oluşturur (Çizim: 4, 5). Bu parçalar kahve-kiremit hamurlu, hamurunun renginde

29 Dizginkale daha önce belirlenmiş olmakla birlikte B. Öğün'ün (1984b: 67) Van Müzesi müdürünün Dizginkale'ye gittiğini bildirmesi dışında bilgi yoktur.

astarlı, çoğunlukla ince ya da orta kum katkılı, orta pişirilmiş, çark yapımı ve açkılıdır. Form olarak çanaklar genellikle açık ağızlı, yuvarlak gövdeli ya da keskin karınlıdır. Basit veya dışa kalınlaştırılmış ağız kenarları sıklıkla görülür. Keskin karınlı çanaklarda basit ve dışa doğru çekik ağız kenarları daha yaygındır. Çömlekler genel olarak iki biçime sahiptir; alçak boyunlu ve yuvarlak gövdeliler ile yüksek boyunlu ve oval gövdeliler. Urartu kırmızı açkılı malı ise araştırmamızda daha az sayıda bulunmuştur. Kahve-kiremit malda çok hareketli bezemeye rastlanmaz, kazıma tekniği ile yapılmış çentik sıraları ve iri çömlüklerin kalınlaştırılmış ağız kenarlarındaki yiv sıraları en sık rastlanan bezemelerdir.

Geç Demir Çağı (ykl. M.Ö. 600-334)

Bu döneme ait merkezler şunlardır: Şehitlik/Usibiti (O73/2), Aşağı Mollahasan (O72/5), Otbiçer (P70/9), Bağdişan (M68/3), Giriktepe (M68/2) höyükleri; Çetenli (L73/6), Umuttepe (M73/5), Çavuşbaşı (M72/3), Abide Tepe/Çaldıran (M72/2), Dizginkale (N68/1), Aşağı Mutlu (M72/5) ve Bajergeh (P71/1) kaleleri; Su Deposu (O73/1) ve Kümbet (M73/1) nekropolleri.

Aşağı Mutlu ve Bajergeh kalelerinde iskân tek dönemlidir. Çaldıran Ovası'nın kuzeybatısındaki Aşağı Mutlu Tendürek lav akıntılarında oluşmuş tepenin üzerinde ve Aşağı Mutlu Köyü'nün 200-250 m. batısındadır³⁰. Dikdörtgen planlı kale yarı işlenmiş orta boy taşlardan yapılmıştır (Resim: 8). 125.50x49.50 m. boyutlarındaki surun kalınlığı 2.20 m.dir. Kuzey köşesinde kare planlı büyük bir kule bulunur, ayrıca birkaç küçük payanda ile desteklenmiştir.

Bajergeh Kalesi Gürpınar ovasının doğu ucunda Van-Hakkari yolu üzerinde oldukça yüksek bir noktada kurulmuştur. Günümüze ancak güney bölümü kalmış yapı dikdörtgen planlıdır. Yarı işlenmiş küçük taşlardan yapılmış surun güneyde 55 m., batıda 35 m.lik kısmı korunabilmiştir, kalınlık 2.50 m.dir. Güneybatı ve güneydoğu köşelerinde kulemsi çıkıntılar bulunur. Doğu duvarı üzerindeki giriş 2.30 m. genişliğindedir. Bu açıklığın güneyindeki duvar olasılıkla girişle ilgilidir. Kalenin ykl. 250 m. güneyindeki yamaçta nekropol ve olasılıkla bazı mekân kalıntılarının izlenebildiği aşağı kent yer alır. Kaçak kazılar nedeniyle açılmış bazı çukurlardan anlaşılabilirdiği kadarıyla nekropolde taş sandık mezarlar vardır.

30 Aşağı Mutlu Kalesi Ch. Burney Burney'in araştırmasında köyün eski adıyla Aşağı Şerefhane olarak isimlendirilmiş ve Urartu Dönemine tarihlenmiştir, Burney 1957: Fig. 1; Russell 1980: No: 218.

Bu dönem çanak çömleği üç mal grubuyla temsil edilir (Çizim: 6):Kahve-kiremit, krem astarlı ve kiremit astarlılar. Kahve-kiremit malda parçalar hamurlarının renginde astarlı, genellikle orta kum katkılı, orta pişirilmiş, açkılı ve çark yapımıdır. Kiremit astarlılar boya astar dışında bu malla aynı özelliklere sahiptir. Krem astarlı mal ise pembe, kahve ve kiremit renkte hamurlu, krem renklerde astarlı, ince-orta kum katkılı, orta pişirilmiş ve açkılıdır. Boyalı parçalar büyük oranda bu malda görülür ve daha özenli yapılmıştır. Çanaklar genellikle düz ağız kenarlı, açık ağızlı geniş çanaklar, basit ve dik ağızlı formlardan oluşur. Çömlekler alçak boyunlu ve yuvarlak gövdeliler çoğunluktadır. Bezemeler kiremit ve siyah renklerle yapılmış bant ve kafeslerdir. Düz ağız kenarlarının üzerindeki bezemeler ve akıtacaklar bu dönem çanak çömleğinin özelliğidir.

Sonuç

Araştırmamızda Geç Kalkolitik Çağa ait önemli merkezleri Ağrı Dağı'nın eteğinde Aras vadisinde bulduk. Bu merkezlerin çanak çömleği Amuq E-F türündedir.

İlk Tunç Çağına ait bulgulara düzlüklerdeki höyüklerin dışında ovaları çevreleyen dağ eteklerindeki kale tipi yerleşmelerde rastladık. Özellikle Çaldıran Ovası merkezlerinin bu dönem için oldukça zengin malzemeye sahip olduğu anlaşılmıştır. Çanak çömlek Kura Aras/Karaz kültürüne aittir.

Orta Tunç Çağı için bulguların yok denecek kadar azlığının nedenleri henüz çok belirgin değildir. Bu durumun Orta Tunç Çağında yaşamın daha çok yüksek yayla otlaklarına kaydığı görüşüne uygun görüldüğü söylenebilir. Ancak bu önemli sorunun çözümlenebilmesi için yöredeki yüzey araştırmalarının tümüyle sonuçlanmasını beklemek gerekecektir. Geçmişte olduğu gibi pastoral bir yaşam sürdüren bölgede bugün de hayvancılık ekonomisinin getirdiği transhumanizm ve yarı göçebelik hâkimdir. Bu türde bir yaşam tarzı yerleşiklere göre uzun ya da kısa erimli bir yaylacılık gerektirir. Biz araştırmalarımızda bu dönem için kalıcı iskân alanları bulamadık. Şimdilik veriler az olmakla birlikte, dönemin, Aras vadisindeki II. Kültepe, Metsamor, Elar gibi büyük merkezlerinden Doğu Anadolu yüksek yaylasına uzun mesafeli yaylacılık yapılmış olabileceği bir görüş olarak düşünülebilir. Geç Kalkolitik Çağa ait araştırmamızda belirlediğimiz Amuq E-F gruplarının yüksek yayladaki varlığı bu varsayımı destekler. Aslında Iğdır-Doğubayazıt yöresi için uzun erimli yaylacılık gerekli değildir. Iğdır Ovası/ Aras vadisinde Ermenistan ve Nahçıvan'da yukarıda belirttiğimiz bu döneme ait çok tabakalı büyük yerleşimler yer alır. Araştırmamızda bulduğumuz Orta Tunç

Çağı çanak çömleği Güney Kafkasya, Doğu Anadolu yüksek yaylası ve Urmiye havzasında bu dönemi temsil eden 'Aras Boyalıları' içindedir.

Erken ve Orta Demir Çağı ise tüm bölgede olduğu gibi yerleşim sayısı son derece yoğunlaşmıştır, hem düzlüklerde hem de yüksek alanlarda bu döneme ait bulgulara rastladık. Son Tunç/Erken Demir Çağında toplumun belli merkezler etrafında kümelenmeye başladığı, düzlükler ve dağ eteklerinin daha sistemli olarak değerlendirilebildiği birçok kale ve yerleşim nedeniyle düşünülebilir. Bu dönem çanak çömleği ve mezar geleneği iki ayrı kültüre ait özellikler gösterir. Ağrı-Iğdır yöresi siyah açkılı mal ve kurgan türünde mezar geleneğiyle, Güney Kafkasya Lchaschen-Metsamor kültürüyle tam bir benzerlik içindedir. İkinci kültür bölgesi Van Gölü havzası ise kendine özgü pembe-devetüyü ve kahve-kiremit mala sahiptir ve oda mezarlar yaygındır. Havzanın kuzeyi -Çaldıran ve Erciş yöresi- Ağrı-Iğdır bölgesi etkilerine de sahip görünür. Bu etki çanak çömlek ve az sayıdaki kurgan türünde mezar geleneğiyle karşımıza çıkar.

Urartu Krallığı (Orta Demir Çağı)'na ilişkin bulgulara incelediğimiz tüm merkezlerde rastlanmıştır. Bir önceki dönem kadar keskin bölgesel farklılıklar olmasa da çanak çömlekte merkezî otoritenin getirdiği homojen kültürün yanı sıra yerel özelliklerin devam ettiği söylenebilir. Van Gölü havzasında bu dönem Erken Demir Çağından beri kullanılan kaleler dışında mimari ve çanak çömlekte belirgin farklılıkla kendini gösterir. Ağrı-Iğdır bölgesi ise çanak çömlek ve gömü geleneğinde Son Tunç/Erken Demir Çağı geleneğini devam ettirmiştir.

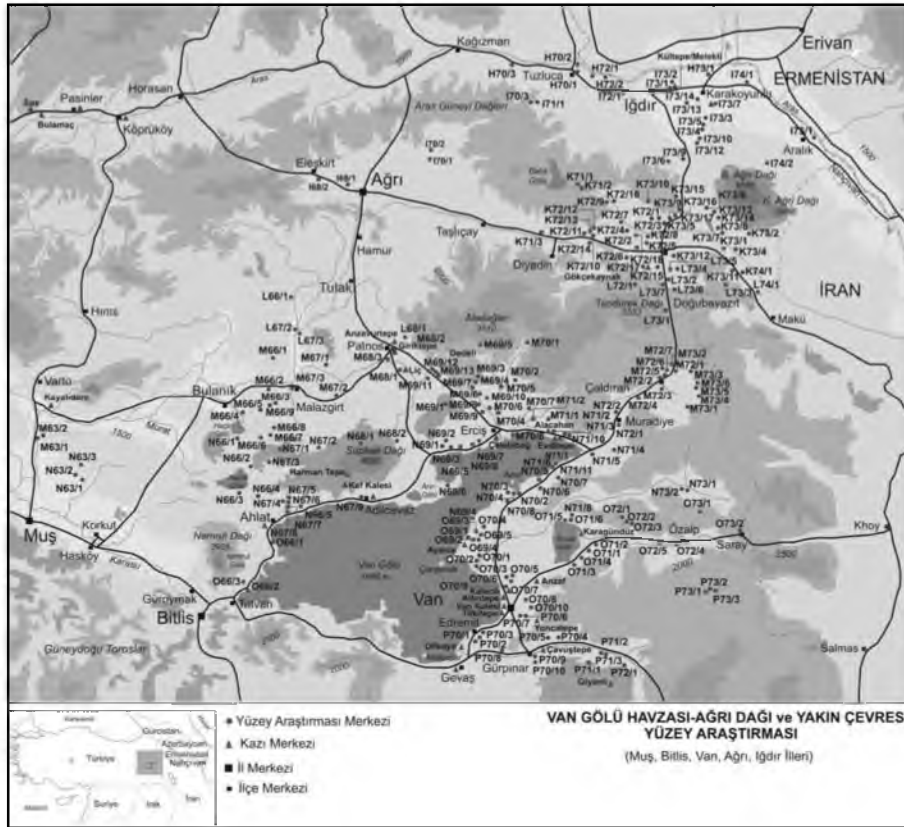
Geç Demir Çağına ait bulgularımız Doğu Anadolu'nun en az bilinen dönemi için yeni bilgiler eklemiştir. Bölgenin Urartu Devleti'nin yıkılışı sonrasındaki uzun süreli yeni karanlık evresini aydınlatacak bu bulguların kale tipi yerleşmelerden gelişi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu dönem çanak çömleği Karagündüz Höyüğü II başta olmak üzere Doğu Anadolu'nun diğer merkezleri, Güney Kafkasya ve Urmiye havzası çanak çömleğiyle paraleldir³¹.

31 Özfirat 2007: 148-150; Özfirat (baskıda); Sevin 1998; 2002.

Bibliyografya

- Balkan, K., 1964: "Patnos'ta Keşfedilen Urartu Tapınağı ve Urartu Sarayı", *Türk Tarih Kurumu Yıllık Konferansları I: Atatürk Konferansları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVII. Seri-No I: 235-243.
- Belli, O., 1985: "Van Ovasında Yeni Urartu Merkezleri", *II. Araştırma Sonuçları Toplantısı*: 163-178.
- Burney, Ch. A., 1957: "Urartian Fortresses and Towns in the Van Region", *Anatolian Studies* VII: 37-53
- Burney, Ch. A., 1958: "Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronze", *Anatolian Studies* VIII: 157-209.
- Ceylan, A., 2004: "2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırması", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (Ankara, 26-31 Mayıs 2003), Ankara 2004: T.C. Kültür Bakanlığı: 263-272.
- Ceylan, A., 2005: "2003 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzev Araştırması", *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (Konya, 24-28 Mayıs 2004), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı: 189-200.
- Marro, C. and A. Özfırat, 2003: "Pre-classical Survey in Eastern Turkey. First Preliminary Report: the Ağrı Dağ (Mount Ararat) region", *Anatolia Antiqua* XI: 385-422.
- Marro, C. ve A. Özfırat, 2005: "Pre-classical Survey in Eastern Turkey. Third Preliminary Report: Doğubayazıt and the Eastern shore of Lake Van", *Anatolia Antiqua* XIII: 319-356.
- Öğün, B., 1976: "Türkiye'de Eski eser Kaçakçılığı, Turizm ve Arkeolojik Kazılar", *50. Yıl Konferansları*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları No. 257: 1-28.
- Öğün, B., 1978a: "Die Urartäischen Gräber in der Gegend von Adilcevaz und Patnos", *The Proceedings of the X th International Congress of Classical Archaeology* (Ankara 23-30 Eylül 1973), Ankara: Türk Tarih Kurumu: 61-67.
- Öğün, B., 1978b: "Die Urartäischen Bestattungsbräuche", *Studien zur Religion und kultur Kleinasiens, Festschrift für F. K. Dörner zum 65. Geburtstag am 28 Februar 1978*, Leiden: 639-678.
- Öğün, B., 1982: "Die Urartäischen Paläste die Bestattungsbräuche der Urartäer", *Palast und Hütte*, Mainz: 217-236.

- Öğün, B., 1984a: "Urartu Mezarları", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII: 58-62
- Öğün, B., 1984b: "Urartu Kutsal Plakaları", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII: 65-67.
- Öğün, B., 1984c: "Urartu Seramiği", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII: 67-69.
- Özfirat, A., 2007: "Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması, 2005", 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1* (Çanakkale, 29 Mayıs-02 Haziran 2006), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı: 143-162.
- Özfirat, A., Baskıda: "Pre-classical Survey in Eastern Turkey. Fourth Preliminary Report: The Eastern shore of Lake Van", *Ancient Near Eastern Studies*.
- Özfirat, A. ve C. Marro, "2002 Yılı Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması", 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı 1* (Ankara, 26-31 Mayıs 2003), Ankara 2004: T.C. Kültür Bakanlığı: 15-32.
- Özfirat, A. ve C. Marro, Baskıda: "2004 Yılı Van, Ağrı ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırması", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*.
- Russell, H. F., 1980: *Pre Classical Pottery of Eastern Anatolia: Based on a Survey by Charles Burney of sites along the Euphrates and around Lake Van*, Oxford, BAR International Series 85.
- Sevin, V., 1986: "Urartu Mezar Mimarisine Yeni Katkılar", *Anadolu Araştırmaları* X: 329-340.
- Sevin, V., 1998: "Van/Karagündüz Kazılarının Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağ Çanak Çömleği", *Karatepe'deki Işık, Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*, eds. G. Arsebük, M. J. Mellink ve W. Schirmer, İstanbul, Ege Yayınları: 715-726.
- Sevin, V., 2002: "Late Iron Age Pottery of the Van Region Eastern Anatolia: In the Light of the Karagündüz Excavations", *Festschrift für Manfred Korfmann Mauerschau I*, eds. R. Aslan ve diğ., Remshalden-Grunbach: 475-482.
- Sevin, V. ve O. Belli, 1976-1977: "Yeşilalıç Kutsal Alanı ve Kalesi", *Anadolu Araştırmaları* IV-V: 367-411.

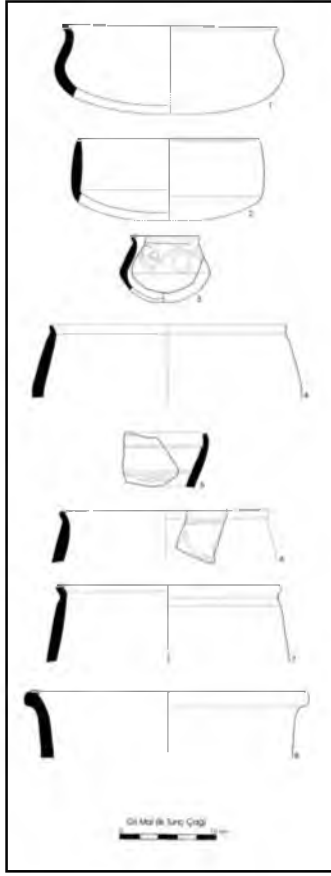

Harita: YüzeY araştırmasında incelenen merkezler

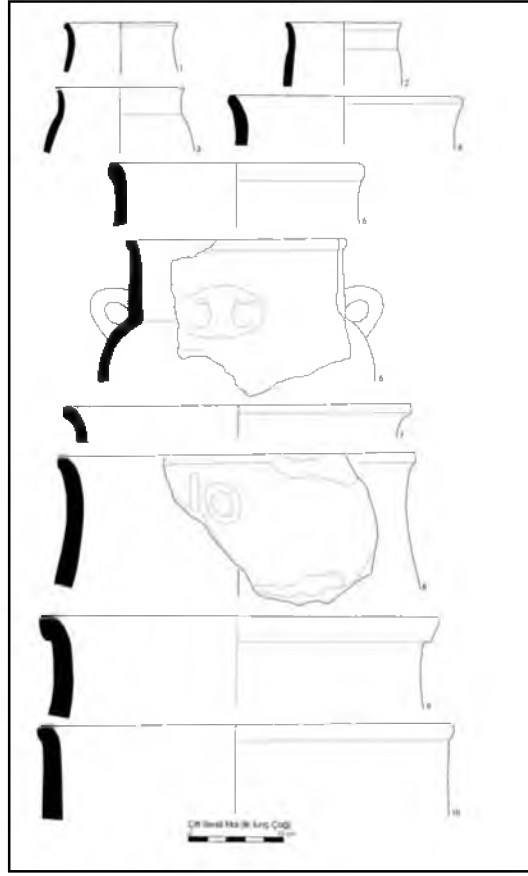
Çizim 1: 2006 yılında çalışılan merkezler

Kod	Ad	Köy/Belde	İlçe	İl
H70/3	Küllütepe	Gaziler	Tuzluca	Iğdır
I68/1	Yığıntepe	Yığıntepe	Merkez	Ağrı
I68/2	Sadaklı	Sadaklı	Eleşkirt	Ağrı
I70/3	Kalaca	Kalaca	Tuzluca	Iğdır
I71/1	Hasankent	Hasankent	Tuzluca	Iğdır
I73/13	Deliktaş	Karakoyunlu	Karakoyunlu	Iğdır
I73/14	Lanetlitepe	Melekli	Merkez	Iğdır
K71/3	Guc	Yeşildurak	Diyadin	Ağrı
K72/17	Gökçekaynak	Gökçekaynak	Doğubayazıt	Ağrı
K72/18	Şehittepe	Seslitaş	Doğubayazıt	Ağrı
K73/1	Ömerağa	Gölyüzü	Doğubayazıt	Ağrı
L73/6	Çetenli	Çetenli	Doğubayazıt	Ağrı
M68/2	Giriktepe	Merkez	Patnos	Ağrı
M68/3	Bağdişan	Merkez	Patnos	Ağrı
M69/11	Zali	Dedeli	Patnos	Ağrı
M69/12	Dedeli Kurganı	Dedeli	Patnos	Ağrı
M69/13	Dedeli Kalesi	Dedeli	Patnos	Ağrı
M72/2	Abide Tepe/Çaldıran	-	Çaldıran	Van
M72/3	Çavuşbaşı	Sellik	Çaldıran	Van
M72/4	Gümüştepe	Gümüştepe	Muradiye	Van
M72/5	Aşağı Mutlu	Aşağı Mutlu	Çaldıran	Van
M72/6	Şehitlik	Yukarı Mutlu	Çaldıran	Van
M72/7	Yukarı Mutlu	Yukarı Mutlu	Çaldıran	Van
M73/1	Kümbet	Yeniyaka	Çaldıran	Van

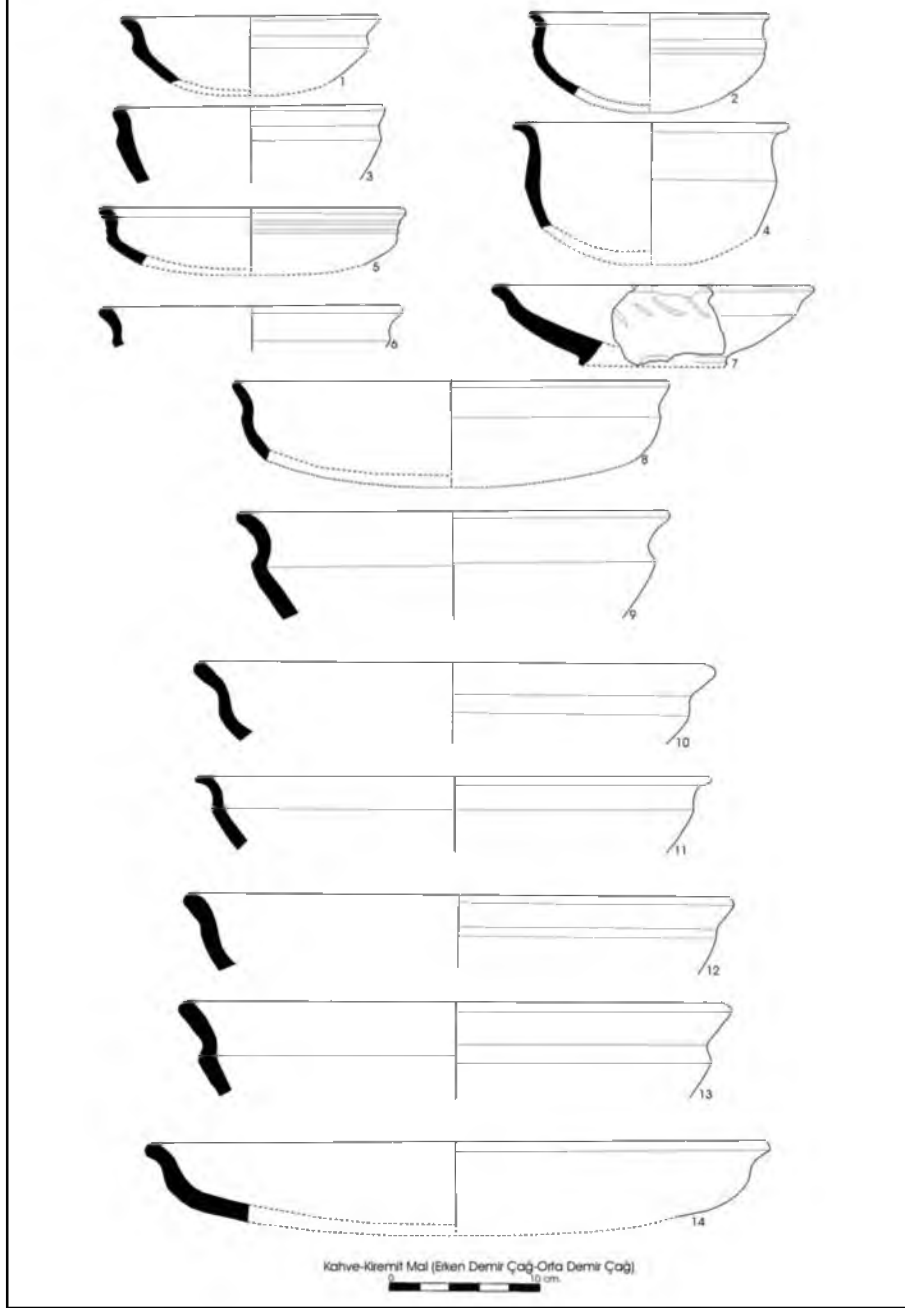
Kod	Ad	Köy/Belde	İlçe	İl
M73/2	Soğuksu	Soğuksu	Çaldıran	Van
M73/3	Hacı Hatun	Hangediği	Çaldıran	Van
M73/4	Boztepe	Zülfübulak	Çaldıran	Van
M73/5	Umuttepe Kalesi	Umuttepe	Çaldıran	Van
M73/6	Umuttepe Yerleşimi	Umuttepe	Çaldıran	Van
N68/1	Dizginkale	Dizginkale	Patnos	Ağrı
N68/2	Dağalan	Dağalan	Patnos	Ağrı
N69/8	Zinarizer	Bayramlı	Erciş	Van
N69/7	Mino	Bayramlı	Erciş	Van
N73/1	Eski Karakol	Dorutay	Özalp	Van
N73/2	Korkorik	Dorutay	Özalp	Van
O70/5	Siyahtaş	Aşit	Merkez	Van
O70/10	Kavuncu	Kavuncu	Merkez	Van
O72/4	Boyaldı	Boyaldı	Özalp	Van
O72/5	Aşağı Mollahasan	Aşağı Mollahasan	Özalp	Van
O73/1	Su Deposu	Dağdeviren	Özalp	Van
O73/2	Şehitlik/Usobiti	-	Saray	Van
P70/8	Haç Tepesi	Çayırbaşı	Edremit	Van
P70/9	Otbiçer Höyüğü	-	Gürpınar	Van
P70/10	Otbiçer Yerleşimi	-	Gürpınar	Van
P71/1	Bajergeh	Hamurkesen	Gürpınar	Van
P71/2	Hamurkesen Mezarı	Hamurkesen	Gürpınar	Van
P71/3	Hamurkesen Yerleşimi	Hamurkesen	Gürpınar	Van
P73/2	Yeşilalıç I Kalesi	Yeşilalıç	Saray	Van
P73/3	Yeşilalıç Mezarlığı	Yeşilalıç	Saray	Van

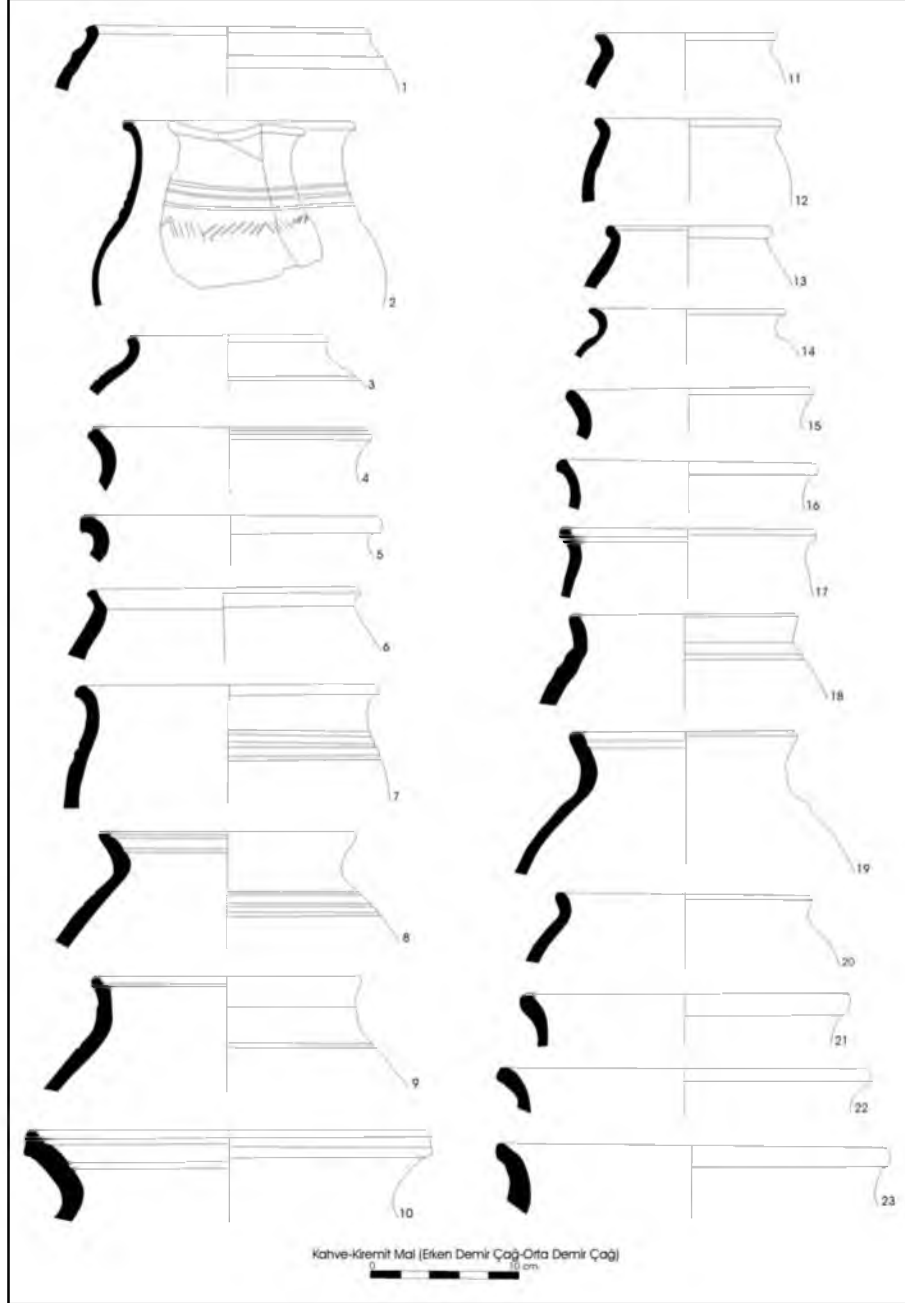
Çizim 2: İlk Tunç Çağı çanak çömleği (Şehitlik)

Çizim 3: İlk Tunç Çağı çanak çömleği (Boztepe)

Çizim 4: Erken/Orta Demir Çağı çanak çömleği

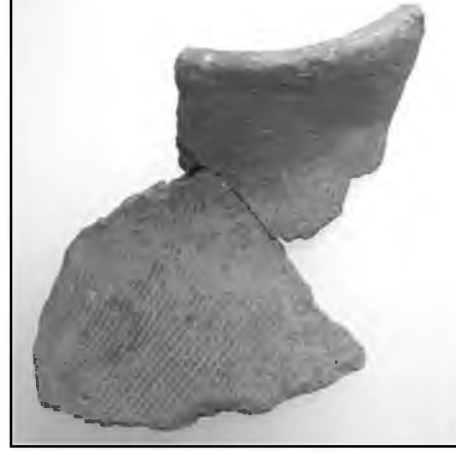
Çizim 5: Erken/Orta Demir Çağı çanak çömleği

Çizim 6: Geç Demir Çağı çanak çömleği

Resim 1: Geç Kalkolitik Çağ çömlek (Deliktaş: krem astarlı mal)

Resim 2: Geç Kalkolitik Çağ, çömlek (Deliktaş: gri mal)

Resim 3: Şehitlik Kalesi

Resim 4: Orta Tunç Çağı, anak (Hacı Hatun: polikrom boyalı mal)

Resim 5: Yukarı Mutlu Kalesi

Resim 6: Zinarizer Kalesi

Resim 7: Hamurkesen Mezarı

Resim 8: Aşağı Mutlu Kalesi